

niks met het kind maar alles met de school en het leerboekje te maken hebben. En dat is nog maar het begin.

Er volgen AVI-kaarten met rijtjes 'tweeletterwoorden' en rijtjes 'drieletterwoorden', reeksen woorden onder elkaar. En het kind moet ze lezen, kaart na kaart, net zolang tot het niet verder kan, en het 'frustratieniveau' kan worden vastgesteld (Kassels 1992).

De leerlingcoördinator bedoelt het goed. Er kan nu een hulpprogramma worden samengesteld, toegespitst op de specifieke leesproblemen van het kind. Maar om de frustratie in het lezen die het heeft opgelopen, ongedaan te maken, is wellicht een veel dringender hulpprogramma nodig. Een programma waarin lezen denken mag zijn.

Literatuur

Freeman-Smulders, A., 'Het aanvankelijk lezen voorbij. Oud en nieuw in technisch lezen' in: *Leesgoed* 1992/2, p. 73-76.

Kassels, Y., 'Kijk eens, ik kan al lezen. Een voorbeeld van zorgverbreding bij aanvankelijk technisch lezen' in: *Maggezien*, juni 1992, p. 27-29.

Roos Hoogedoorn

Wat vertel je mij nou? *Het herschrijven van teksten in het basisonderwijs*

Roos Hoogedoorn is verbonden aan de Taaldrukwerkplaats van de Stichting Kunstzinnige Vorming Amsterdam. Als consulent literaire vorming begeleidt zij leerkrachten in het basisonderwijs op het gebied van de literaire vorming en het taaldrukken. In het kader van het onderwijs voorrrangsbeleid zoekt ze samen met de leerkrachten van groep 7 en 8 van de Bentinck-school naar invalshoeken om vanuit de werkwijze van het taaldrukken aan de lees- en schrijfvaardigheid te werken. Onder het motto 'Wat vertel je mij nou?' ontwikkelde ze een serie lessen waarbij het 'herschrijven' centraal staat.

In de drie hieronder beschreven lessen ligt de nadruk achtereenvolgens op het schrijven van verschillende versies van één verhaal, het schrijven van een krantebericht naar aanleiding van een voorval en het beschrijven van een ogenschijnlijkse bijzaak als hoofdzak.¹

Herschrijven en lezen

Herschrijven maakt kinderen los in hun pen, het geeft ze de kans te experimenteren met verschillende stijlen en genres. Ze ervaren het als een spel van lezen, schrijven, lezen. Een tekst van een ander herschrijven is een ongedwongen bezigheid. Je hoeft je minder af te vragen 'Klopt wat ik schrijf met mijn ervaring?' Die speelruimte schept mogelijkheden om de vaardigheden op het gebied van creatief schrijven te vergroten. Zo ervaren de kinderen vanzelf het verschil tussen het verwoorden van ervaringen en het schrijven van fictie. De manier waarop dit gebeurt, stelt hen in staat tot een goed resultaat te komen. Je hebt immers de tekst van het kind naast je in de kring als basis.

Om te kunnen herschrijven, moet je eerst lezen wat er staat. Dat is zo vanzelfsprekend dat

ieder kind bereid is een tekst grondig te lezen, een vaardigheid waaraan gewerkt wordt bij begrijpend lezen. Teksten van andere kinderen vormen goede leesstof, passend bij hun belevingswereld. Ze zijn misschien niet heel moeilijk om te lezen, maar de intensiteit waarmee kinderen zoeken naar de hoofdlijn in het verhaal, de volgorde van de gebeurtenissen, naar hoofd- en bijzaken, zal de vaardigheid in begrijpend lezen vergroten.

Bij het voorlezen van de verschillende versies kijken kinderen steeds terug naar de oorspronkelijke tekst. Wat is er veranderd? Klopt de inhoud van de tekst in hoofdlijnen nog? Maar ook verschillende soorten teksten komen bij deze werkvorm aan de orde en kunnen met elkaar worden vergeleken. Dat doe ik niet 'omdat het wel eens goed voor ze is', maar omdat het spannend is te ontdekken wat er gebeurt, als je van een verhaal over een bijtende hond een krantebericht maakt. Het verschil tussen een ervaringstekst en een informatieve tekst komt zo vanzelf naar voren.

Verschillende versies van één verhaal

In de klas van meester Harry (groep 8) ga ik vandaag voor het eerst herschrijven. Alle kinderen nemen om te beginnen een kartonnen onderlegger, die ik op een klein tafeltje in de kring heb klaargelegd. Plus een strookje wit papier en een potlood. Ze schrijven allemaal één ding op wat ze gedaan hebben, zo vlak voor het naar school gaan. Mariska schrijft: 'Ik heb mij opgemaakt.' Roebian komt met: 'Ik heb mij gewassen' en Dennie moest zijn sleutels zoeken, zo lezen we. Het zijn korte mededelingen geworden. Hoe het precies is gegaan weten we nog niet, ook niet of Dennie baalde omdat hij de sleutels niet meteen kon vinden.

Om dat allemaal wel te vertellen, kunnen we de tekst gaan herschrijven. Iemand die eenzelfde voorval op een heleboel verschillende manieren kan beschrijven is Raymond Queneau. Ik laat de kinderen zijn boek zien: *Stijloefeningen* en lees drie versies van hetzelfde verhaalje voor. Het eerste heet 'Notaties' en toont ons kort maar duidelijk een situatie in een overvolle tram. Daarna lees ik de tekst met als titel 'Haatdragend' en tenslotte de versie 'Plat'.

Langzamerhand beginnen de kinderen door te krijgen hoe Queneau te werk gaat. De man

in het verhaal ergert zich aan een andere man in de tram. Later ziet hij hem terug elders in de stad. De gegevens zijn steeds gelijk, net als de opeenvolging van de gebeurtenissen, maar de manier waarop Queneau het verhaal vertelt is telkens anders. Een 'lange nek' heet in de platte versie 'een nek als een brandslang', 'een kerel' wordt 'een gozer'. Diezelfde gozer is in de hatelijke versie 'een puisterige slungel' geworden, 'een stuk verdriet'.

De kinderen willen er nog één en nog één horen. Ik besluit met de versie 'Droom'.

Iedereen pakt nu een groen strookje en gaat daarop het eigen verhaal opnieuw schrijven met meer details erbij. Ik loop de kring langs om te zien of het lukt. Dadelijk gaan we deze gedetailleerde teksten doorgeven en een ander kind moet zich een goede voorstelling kunnen maken van de situatie. Bij Mariska lees ik dat ze voor de spiegel stond, haar make-up tasje pakte en dacht: 'Ik doe eens paars'. Verder begrijp ik dat ze een en ander met een kwastje boven haar ogen smeert.

Leyla schreef de volgende tekst:

*Want ik zag in m'n droom
een meisje dat heel mooi was
net een prinsesje was ze in m'n droom
en ik wilde net als haar worden,
maar het ging niet, ik kon mij niet
net als haar mooi maken.
Toen kwam mijn moeder en zei: 'O, o, kind
wat heb je veel make-up opgedaan' en ik zei:
'ja mama ik heb een mooi meisje in mijn dromen
gezien, net een prinses'.
Maar het ging niet, dus ik deed gewoon
weinig make-up op.*

We geven de tekst door aan onze rechter buur. Mijn opdracht luidt: 'Lees het verhaalje en stel vast wat er precies aan de hand is, waar het om gaat. Neem nu een blauw blaadje en vertel daarop het verhaal opnieuw, alsof je met je verkeerde been uit bed bent gestapt.' De kinderen kijken mij vragend aan. De tekst die ik zelf heb gekregen, lees ik voor en daarna nog eens, maar dan vanuit een mopperstemming. Nu gaan de kinderen wel aan de slag. Alleen Mohammed heeft nog wat uitleg nodig.

Op dit moment wordt duidelijk hoe prettig het is, dat we in een kring zitten en op onder-

leggers schrijven. Ik kan goed overzien waar iedereen mee bezig is en het doorgeven van de tekst gaat heel natuurlijk. Sommigen hebben aan het strookje niet genoeg en schrijven verder op de achterkant ervan.

Fatih leest alvast een blauw strookje waarop de mopperversie staat die Aisha van zijn verhaal heeft geschreven. Hij moet er erg om lachen. 'Laten we het nog een keer doen,' zeg ik om het geharrewar te stoppen dat nu ontstaat om elkaars teksten in handen te krijgen, 'dan lezen we ze straks allemaal achter elkaar.' Ik bedenk samen met de kinderen op welke manier je een tekst nog meer zou kunnen herschrijven: als een droom, in een opgewekte stemming, sloom, stoer of romantisch.

We geven het groene blaadje door naar rechts. Het vormt nu weer het uitgangspunt voor een ander kind. Meteen is het stil. Iedereen leest en schrijft een versie naar eigen keuze op een geel strookje. Als we uitgeschreven zijn moeten de gedetailleerde teksten op de groene strookjes terug naar de schrijver.

Mariska begint met voorlezen. Eerst het witte strookje met de mededeling, dan het groene. We kunnen zien hoe mooi ze is opgemaakt, met haar paarse ogenschaduw. Daarnaast zit Brenda, die leest haar blauwe strookje voor: het opmaakverhaal in mopperstemming. Ze ziet er zelf ook opgemaakt uit. Dan komt Birgül met haar wensdroomverhaal op het gele strookje. Wat zou zij zich graag zó opmaken als Mariska, maar dat mag niet van haar moeder. Leyla start nu met haar eerste twee versies en daarna volgen de anderen. Zo gaan we al lezend driemaal de kring rond.

Er wordt veel gelachen. De een heeft zich nauwkeurig aan de gegevens gehouden, de ander heeft er een boel bij verzonnen. Dat is niet goed of fout. Het is een spel met werkelijkheid en fictie. Grappig om vast te stellen, of het nog wel of niet meer te maken heeft met waar het om ging, in de oorspronkelijke tekst.

De kinderen ervaren in deze les, hoeveel verschillende versies van een verhaal je kan schrijven. Een logisch vervolg is om verschillende versies van bestaande verhalen met elkaar te vergelijken, bij voorbeeld 'Roodkapje' van Roald Dahl. De kinderen van deze school kunnen daarvoor naar de bibliotheek 'Staatsliedenbuurt'. Maar in het documentatiecentrum

van menige school zijn deze boeken vast ook wel te vinden.

Om een ervaringstekst te kunnen herschrijven in een andere sfeer, een andere stijl, is het van belang om goed de lijn van een verhaal te kunnen zien en hoofd- en bijzaken te kunnen onderscheiden. Om van iets dat in de buurt gebeurd is, een bericht te maken, daarvoor is meer afstand nodig. Je schrijft vanuit een ander perspectief. De volgende les nemen we dit als onderwerp.

Van voorval naar krantebericht

Ik ben vandaag voor de tweede keer in deze klas en de kinderen weten al hoe het herschrijven gaat. Ik noem een aantal zaken op die betrekking hebben op de buurt waarin de school staat. Dit om een lijstje te maken van onderwerpen waaruit gekozen kan worden. Dingen die net nieuw zijn in de buurt bij voorbeeld, of die er onlangs uit verdwenen zijn. Ik geef als voorbeeld de schoenen op het Van Limburg Stirumplein, die zijn er in mijn beleving pas bijgekomen, vastgetimmerd aan een afbraakpand. Een van de dingen die er van mij wel weg mag in de buurt, is het urinoir op hetzelfde pleintje. Als je er op de tram moet wachten ruik je voortdurend de stank, vooral in de zomer.

Het blijkt nodig mijn ervaringen in te brengen, dan pas komen de kinderen op eigen ideeën. Uit het keuzelijstje kiezen de kinderen waarover ze willen schrijven. Op de eerste strookjes verschijnen zinnen als: 'In het Westerpark zijn een hond die beet' en 'Er is een nieuw pleintje gekomen, waar het heel gezellig is.'

Lijst over de buurt

*Van dingen:
die er zijn bijgekomen of
die er binnenkort komen,
die zijn verdwenen of
die binnenkort verdwijnen,
die je wel kan missen,
die van jou wel weg mogen,
die er juist moeten komen,
die je graag wilt hebben,
die een probleem zijn,
die gevaarlijk zijn,*

*die overlast geven,
die je ergeren,
die je blij maken,
die onlangs gebeurden
bij jou in de buurt.*

Ik laat de kinderen elkaar vragen stellen, in tweetallen, zodat ze de tekst kunnen herschrijven met details. Iemand die de situatie in de buurt niet kent moet het ook kunnen begrijpen. Mohammed schrijft:

*In het Westerpark zijn honden,
die zijn bullterriër
ik stond in het park te spelen met een broer
en toen kwam een hond, hij heeft mij gebeten
en toen zat ik te huilen.*

Henk krijgt het blaadje van Mohammed onder ogen, hij leest het nauwgezet. We praten er in de kring over hoe je er een bericht van kunt maken. Erboven moet een titel komen, een kop, je vertelt het verhaal alsof je het gehoord hebt, alsof je er zelf niet bij was. In ieder geval moet dan het woord 'ik' er niet in. Ik raad ze aan als kop een stukje uit de tekst te kiezen. Dan gaat iedereen van start.

Henk herschrijft het verhaal van Mohammed. Bij het voorlezen is Mohammed als eerste aan de beurt. Hij leest de mededeling, daarna de uitgebreidere tekst. Daar oogst hij veel bewondering mee, want het is heel duidelijk wat er in het park aan de hand was en voor hem is het doorgaans moeilijk om zich in het Nederlands uit te drukken. Dan leest Henk de berichtversie:

GEVAARLIJKE HONDEN

In het Westerpark te Amsterdam lopen gevaarlijke honden (bullterriërs), die bijten, kinderen kunnen er niet veilig spelen. Voorbeeld: Een kind was aan het spelen, er komt één hond aan en die bijt gelijk.

Terwijl Henk krachtig voorleest, straalt Mohammed zo mogelijk nog meer dan net.

We staan stil bij wat er nu eigenlijk veranderd is. Al lezend gaan we de kring rond. Bij sommigen is alleen de kop toegevoegd, omdat het al een beetje een bericht was.

De berichten vragen erom, om in de vorm van een krant te worden gedrukt. De kinderen

maken een muurkrant. De krantekoppen worden gestempeld, de berichten in kolommen getikt en de foto's getekend. Ze worden in de school opgehangen zodat ouders en kinderen ze kunnen lezen.

Al werkend hebben de kinderen het verschil ervaren tussen een verhalende tekst en een informatieve tekst. Maar de berichtgeving over wat er zoal gebeurt in de wereld, verschilt nogal per krant of weekblad. Als vervolg op mijn les gaan de kinderen berichten in verschillende kranten en bladen met elkaar vergelijken. Allemaal over een reuze panda, die een bezoek bracht aan ons land.

Om een tekst van een ander kind te herschrijven moet je nauwgezet lezen en je een voorstelling maken van de beschreven situatie. Diezelfde houding is nodig wanneer je je eigen tekst gaat herschrijven, bij voorbeeld om van een voorval uit het verleden een geschiedenisverhaal te maken. Dat deed ik met deze klas in een andere les.

Van bijzaak naar hoofdzaak

De laatste les in de klas van meester Harry gaat over vroeger. Het idee voor de les kreeg ik toen ik meedacht over de vraag welke teksten nog meer met elkaar zouden kunnen worden vergeleken. Het was mij al eerder opgevallen, dat gebeurtenissen uit onze vaderlandse geschiedenis zo compleet verschillend zijn beschreven. Welke voorstelling geeft Thea Beckman van 'de heilige oorlog' in haar *Kruistocht in spijkerbroek* en hoe verhaalt men over diezelfde tochten in de methode *Geschiedenis in onderwerpen en opdracht*?

Het lijkt mij spannend om met de kinderen naar dat soort verschillen te zoeken. Met de meester gaan de kinderen naar de bibliotheek. Vooraf geef ik een les waarin ik met de kinderen probeer van een voorval uit hun verleden een geschiedenisverhaal te maken.

De kinderen blijven vandaag aan hun tafeltjes zitten. Ze maken een lijst, een tijdslijst van hun eigen leven. Ik doe het op het bord voor. Telkens een jaartal met daarachter een gebeurtenis. Ik geef wat mogelijkheden: geboren, de eerste stapjes, de eerste tand. 'Wisselen!' roept nu Abdelhasamed. 'Voor het eerst naar de

Foto: Frederice van Faassen

kleuterschool,' zegt Diana. Na een poosje samen hardop denken, is iedereen in zijn eigen tijdslijn verdiept.

Ik vraag de kinderen één voorval te kiezen, waar je nog wat van weet, uit jezelf of van horen zeggen. Op een strook schrijft ieder kind een gebeurtenis. Ik doe dat op het bord. Als dat gedaan is vraag ik aan de kinderen of ze aan de tekst op het bord kunnen zien in welke tijd het speelt. Het verhaal gaat over een logeerpartij bij een oom, in een houten huis. 'Nu heb je eigenlijk geen houten huizen meer,' redeneert meester Harry, 'of ze staan er nog van vroeger.'

We concluderen dat je kan zien in welke tijd iets speelt aan de huizenbouw, maar ook aan de mode, aan zaken die er nu wel zijn en er toen nog niet waren. Of toen wel en nu niet meer. De kinderen weten niet goed waar ik naar toe wil en blijven vragende blikken werpen.

Ze willen, op mijn verzoek, wel de eerder geschreven tekst voor zich nemen en een blaadje om gegevens op te noteren. Ik ga niet proberen uit te leggen waar ik op uit wil komen. Ik ver-

trouw erop dat het al werkend goed komt. Ik probeer de kinderen gerust te stellen en zeg: 'Ik stel een vraag en jij noteert het antwoord op het blaadje, maar alleen als je nog weet hoe het was in de tijd, dat jouw verhaaltje speelt. Weet je dat niet, dan laat je de vraag gewoon voorbij gaan.'

Ik begin: 'Welke kleren droeg je moeder, je vader, en jijzelf?' Nu pas worden ze weer rustig, dit snappen ze. Op de blaadjes verschijnen woorden als: plateauzolen, wijde pijpen en tuinbroek. Ik vraag verder, naar de inrichting van het huis en zie Carlos schrijven: oranje gordijnen en een bruin geruit tafelkleed. Ze zijn inmiddels vervangen door luxaflex of rolgordijn, fluistert hij mij toe en ook op de tafel ligt nu geen kleed meer, maar toen wel.

Ik merk dat als ik zulke gegevens hardop voorlees, kinderen die even niets wisten, direct weer gaan schrijven. Alsof ze dan pas op een idee komen. Uiteindelijk heeft iedereen ook nog gegevens op het blaadje staan over de straat en de huizen van toen en natuurlijk over

de mensen die er toen nog wel of nog niet waren.

De gebeurtenis, die in het kort op een strookje staat, gaan de kinderen nogmaals lezen en herschrijven, gebruik makend van de nieuwe gegevens. Notities noemen de kinderen die gegevens en je hoeft ze niet allemaal te gebruiken, alleen die in jouw verhaal passen. Een doodse stilte heerst er wanneer iedereen zijn geschiedenis opschrijft.

Eén voor één lees ik de teksten voor. Na elke tekst staan we even stil bij de kenmerken van de tijd waarin het verhaal speelt. Ook een tekst die over 'nu' gaat heeft zulke kenmerken. Zo schreef Stefanie dat zij bij de geboorte van haar broertje vorig jaar, een spijkertuinpak droeg met een Mickey Mouse trui. De verhalen geven een mooi tijdsbeeld van de gebeurtenissen.

Het verhaal van Carlos vinden de kinderen rottig. Het gaat over zijn vader, die brandwonden oploopt. Carlos schrijft, dat dit gebeurde nog vóór zijn vader bij hen wegging, de kinderen worden stil bij het voorlezen van dit verhaal. Tot Gabi hardop verwoordt wat hij voelt: 'Dat vind ik wel héél erg voor je.'

De kinderen zijn zeer trots op hun verhalen en gaan op het voorstel van meester Harry in om er een boek van te maken. Het wordt een geschiedenisboek met de kinderen van deze klas als hoofdpersonen.

Waardering

Kinderen moeten wennen aan deze werkwijze. Het ene kind heeft de slag direct te pakken, een ander moet meer moeite doen om te vatten wat de bedoeling is. Het voorlezen van de teksten is het mooiste moment. Er heerst verwondering, soms ook verwarring en meestal wordt er veel gelachen.

Ik heb gemerkt, dat kinderen enthousiast blijven voor deze werkwijze als hun teksten positieve aandacht krijgen. Wat ik probeer te doen is niet de hele tekst te beschouwen, maar elke geslaagde poging daarbinnen te waarderen, al gaat het bij sommige kinderen maar om één zin uit een verhaal.

Herschrijven kan op talloze manieren. Het stramien van de lessen zoals ik die gaf, is steeds te herhalen, al of niet gevolgd door een vergelijking van bestaande teksten uit boeken, kranten en weekbladen.

Wat kinderen daarmee bij voortduring trainen is hun voorstellingsvermogen. Het ontwikkelen daarvan is een belangrijke doelstelling bij begrijpend lezen. Teksten herschrijven betekent voortdurend bezig zijn met lezen, je een beeld vormen en je afvragen: 'Wat vertellen ze mij nou?'

Noot

- I Dit artikel verschijnt in een enigszins gewijzigde vorm ook in de bundel *Werken met taaldrukken* (Baarn, Bekadidact, in druk). Daarin vindt u behalve interviews met leerkrachten ook bijdragen over onder andere taaldrukken en de taalmethode, werken met kleuters en taaldrukken in het Turks.